

Noodzaak tot verzet

Het 4 mei Comité Vreewijk, van
verleden naar toekomst

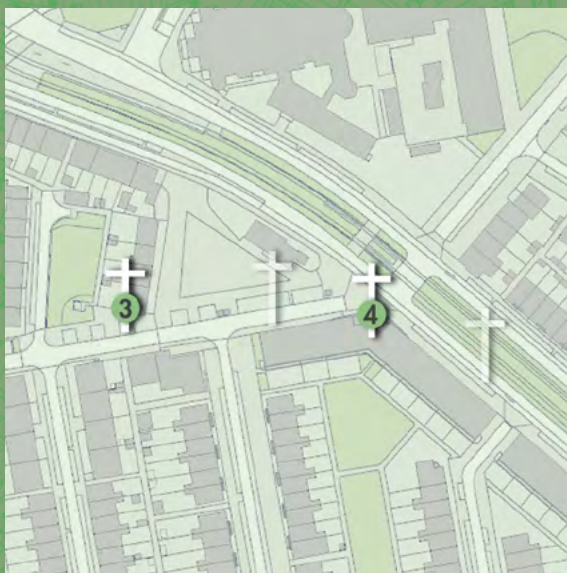
Jan Oudenaarden

met een voorwoord van Ahmed Aboutaleb,
burgemeester van Rotterdam

- 1 Middenberm Beukendaal, 1946 - 1967
- 2 Bongert hoek Iependaal, 1967 - 1989

Het 'Witte Kruis' in Tuindorp Vreewijk

- 3 Kortewelle, 1990 - 1992
- 4 Beukendaal hoek Bongert, vanaf 1993

1 Middenberm Beukendaal, 1965

2 Bongert hoek Iependaal, 1967

3 Kortewelle, de plantenbak is er nog

4 Beukendaal hoek Bongert, 2007

Noodzaak tot verzet

Het 4 mei Comité Vreewijk,
van verleden naar toekomst

*Kort na de bevrijding werd op de Beukendaal
een eenvoudig, geïmproviseerd monument geplaatst*

Jan Oudenaarden

met een voorwoord van Ahmed Aboutaleb,
burgemeester van Rotterdam

Ahmed Aboutaleb in zijn werkkamer

foto: Jan van der Ploeg

Voorwoord

Afgelopen tijd heb ik Tuindorp Vreewijk regelmatig bezocht. Het grootste tuindorp van Nederland beleefde in 2016 zijn eeuwfeest en de bewoners hebben dit met stadgenoten en belangstellenden – soms van ver buiten de stad – gevierd. Ruim 14.000 bewoners telt Tuindorp Vreewijk. Zij wonen in ongeveer 5.500 huizen, waarvan bijna driekwart vooroorlogs is. Drie singels – de Lede, de Langegeer en de Valkeniersweg – geven het stratenplan stevigheid. Deze singels met hun statige bomen en de vele prachtige tuinen doen de naam Tuindorp Vreewijk eer aan en geven de wijk een hartverwarmend aanzicht.

Niet alleen de “buitenkant” is heel bijzonder, ook de verhalen die leven achter de gevels, in de straten en tussen het groen zijn bijzonder. Ruim honderd jaar geleden droomden de stichters van Tuindorp Vreewijk over een harmonieuze wijk waar mensen in vrede en welzijn konden samenleven. Die harmonie werd wreed verstoord tijdens de Tweede Wereldoorlog, toen onze stad het zo zwaar te verduren kreeg. Het bombardement, de Jodenvervolging en de grote razzia hebben diepe wonden geslagen. Deze publicatie vertelt hoe de bewoners van Tuindorp Vreewijk deze moeilijke periode hebben beleefd. De grote geschiedenis wordt voelbaar in hun verhalen.

Zoals het verhaal van Netty Engelman en Toos Standaard. Als jonge vrouwen waren zij getuige van wat de oorlog aanrichtte. Omdat zij met eigen ogen hadden gezien waar racisme en intolerantie toe kunnen leiden, gingen zij discussies over dit onderwerp nooit uit de weg, integendeel. De oorlogsherinnering werd de rode draad in hun leven.

In 1984 namen Heiltje de Vos-Krul en Aat Velvis contact op met het toenmalige Vredescomité om gezamenlijk een 4 mei comité op te richten en Netty en Toos sloten zich daarbij aan. Er werd een bestuur gevormd bestaande uit: Heiltje de Vos-Krul, Toos Standaard, Mevr. Berger, Netty Engelman, Toos Josqui en Aat Velvis. Daar de Vreewijkers meer wilden weten over de ware toedracht van wat er op 18 september 1944 aan de Beukendaal was gebeurd, is er in 1985 door een aantal bewoners een onderzoek gestart. Met het resultaat gaven zij de vermoorde verzetshelden een gezicht en een naam.

Met het 4 mei Comité Vreewijk stonden zij aan de wieg van de jaarlijkse herdenking op 4 mei, die ieder jaar weer meer bezoekers trekt. Het comité spant zich in om de discussie over vrijheid te blijven voeren, omdat het belangrijk is dat iedereen beseft dat vrijheid niet vanzelfsprekend is. Dat vrijheid mensenwerk is.

Tot op de dag van vandaag maken de bewoners zich sterk om de dromen en gedachten die de stichters van Tuindorp Vreewijk koesterden, levend te houden. Deze publicatie over Tuindorp Vreewijk in de Tweede Wereldoorlog levert hier een belangrijke bijdrage aan. Zo blijft dit unieke erfgoed in onze stad zowel materieel als immaterieel behouden.

Ahmed Aboutaleb,
Burgemeester van Rotterdam

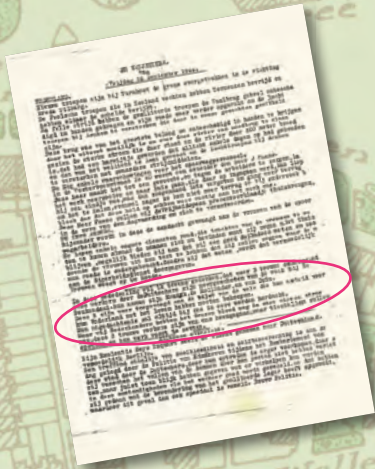
1. Middenberm Beukendaal

1945: monument door bewoners

1946 - 1967: Witte Kruis

De Vrijbouter, 22 september 1944

Het monument

In 1991 kregen journalist Aad Wagenaar en fotograaf Piet Rook opdracht van het Centrum Beeldende Kunst voor een boek over de monumenten die in Rotterdam aan de jaren 1940-1945 herinneren. *Van De Zweth tot Zadkine* was het resultaat. 'Rotterdam heeft meer dan vijftig monumenten die aan de barre jaren van de Duitse bezetting en de bevrijding daarvan herinneren', begon Wagenaar zijn relaas. 'Daarvan is een aantal spontaan tot stand gekomen, het waren kruisen op plaatsen waar vreselijke dingen waren gebeurd.'

Eén van de beschreven en gefotografeerde kruisen staat in Tuindorp Vreewijk aan de Beukendaal en markeert de plaats waar Duitse militairen op 18 september 1944 drie jongemannen doodschoten. Een vierde wist te ontkomen. Het illegale blaadje *De Vrijbouter* van 22 september 1944 deed kort verslag van de schietpartij.

daarna de vrouwen uit hun tent te lokken en zij willen verhoor doen. Man reeds is ondergebracht. Zoodra zij dat weten, wordt dat vermoedelijk aan de Sigerheidsdienst doorgegeven. Vrouwen weest op Uw Hoede.

In deze mededeeling wil ik tevens gedenken, dat weer 3 trouwe ondergrondse werkers door de Duitschers zijn neergeschoten van de week bij de Beukendaal. hun namen zijn Kwadk, de Hollander, en van Duin. Deze 3 zijn weer toegevoegd aan de lijst van de vele die hun arbeid voor hun Vaderland met het leven hebben moeten bekopen. Hun nagedachtenis zal altijd bij ons in eere worden herdacht. Maar wij Nederlanders hebben het Geuzen bloed nog in onze aderen stroom, deze 3 trouwe werkers zijn van ons heengegaan, maar tientallen zullen opstaan om hun werk voort te zetten.

Algemeen overzicht.

Zijn Exelentie Seys Inquart heeft de vlucht genomen naar Duitschland. vernoedelijk Berlijn.

Een treffend staaltje van kwalbloedigheid en zelfbeheersching is van de de geleverd door de politie van Dinsdagmiddag met de bevestiging van

De namen van de gefusilleerden werden genoemd maar bleven in Tuindorp Vreewijk lang onbekend. Kort na de bevrijding van West-Nederland op 5 mei 1945 werd op de Beukendaal een eenvoudig, geïmproviseerd monument geplaatst. Het was opgebouwd uit bakstenen en stond op het trottoir van de Beukendaal bij de hoek met de Berkendaal en werd bekroond door een bord met de tekst:

'Hier Vielen Door 'nazi'hand DRIE STRIJDEERS Voor Hun Vaderland 17-9-44'

De datum op het bord: 17 september 1944 wijkt één dag af van de officiële lezing:

18 september 1944. Rondom het eenvoudige monument stonden lege conservenblikken vol bloemen. De namen van de gevallen werden niet vermeld.

Op 5 mei wordt in Nederland de bevrijding gevierd, op 4 mei worden de slachtoffers herdacht. Op 4 mei 1946 kwam op de Beukendaal voor het eerst een kleine groep mensen bijeen om de drie verzetsstrijders te herdenken. Na het eerste provisorische gedenkteken werd in 1946 in de middenberm van de Beukendaal ter hoogte van de Berkendaal een permanent gedenkteken met een wit kruis geplaatst. De aanleg van de trambaan voor lijn 2 in 1967 maakte verplaatsing van het monument noodzakelijk. Op de Bongert, vlakbij de Beukendaal, kreeg het een nieuwe plaats.

2. Bongert hoek Iependaal

1967 - 1989: Witte Kruis

1967: aanleg trambaan Beukendaal
1968: 23 januari, eerste tram over Beukendaal

De herdenking

Nicolaas Gerardus Apeldoorn (1908-1982) was een priester van de Orde der Dominicanen die in 1934 werd benoemd tot kapelaan van de Provenierskerk (Onze Lieve Vrouwe Rozenkrans) op de hoek van de Provenierssingel en de Nicolaas Zasstraat. Hij was daar speciaal belast met het jeugdwerk. In 1942 raakte Apeldoorn betrokken bij de hulp aan onderduikers, zowel van joden als mensen die zich onttrokken aan tewerkstelling in Duitsland. Het jaar daarop besloot een aantal katholieke onderduikhelpers in Rotterdam tot samenwerking. Pater Apeldoorn was een van hen en onder de schuilnaam Victor groeide hij uit tot een belangrijk verzetsman. 'Als priester ging ik het verzet in en als roverhoofdman kwam ik eruit', zei hij later over zijn eigen rol tijdens de oorlog.

Na de bevrijding pakte Apeldoorn zijn werkzaamheden als priester weer op, maar hij bleef ook actief in organisaties van oud-verzetslieden. Op geregelde tijden schreef hij onder zijn verzetsnaam Victor bijdragen in de maandelijks *Nieuwsbrief* van de vereniging Voormalig Verzet Zuid-Holland. In juni 1976 deed hij verslag van een bijeenkomst op 4 mei bij het monument aan de Bongert. Victor schreef weliswaar 'Welleplein', maar die vergissing werd wel vaker gemaakt. Het Welleplein ligt zo'n vijftig meter verder naar het westen aan de Kortewelle. Hij bedoelde hetzelfde kruis. Er zijn zo'n 25 mensen verzameld op het Welleplein, in de buurt van de kerk aan de Beukendaal', schreef Victor.

'Ik zie er Jan en Truus van Welzen – de oud-Hoofdonderwijzer van 'n school in de buurt – en nog 'n paar mensen, die ik alleen van gezicht ken. Ze zijn de trouwe aanwezigen van elke vierde mei. Sinds verleden jaar is ook Bernard Patings van de partij. De oud-Hoofdonderwijzer – de man moet al een stuk in de zeventig zijn – is de centrale figuur. Nog steeds. Er is me verteld, dat hij niet alleen in de oorlog zijn school beschikbaar stelde voor schieten en wapenoefeningen, maar dat hij ook de man is, die de leerkrachten van vier buurtscholen wist te inspireren tot een herdenking met hun leerlingen bij het simpele withouten kruisje op het Welleplein. Nu al dertig jaar lang. Ieder jaar een andere school, opdat de gedachtenis aan wat er eens gebeurde bij de opgroeiende jeugd levendig blijft.

De ijzig-koude wind heeft ons in een beschuttende hoek bij elkaar gedreven. De gasvlam heeft moeite brandend te blijven. De vlag, halfstok, trekt zwaar aan de touwen. De mensen praten gedempt. Dat hoort bij dit moment van wachten.'

De vlag halfstok; de eerste herdenking op de Bongert, 3 mei 1967

Victor ontmoette bij het herdenkingskruis Lambertus van der Sman (1913-1988), een oude kennis van onderwijzer Patings. Van der Sman beweerde de achtergronden te kennen van wat er in september 1944 aan de Beukendaal gebeurde. Victor vond het belangrijk het verhaal te kennen, noteerde hij in de *Nieuwsbrief*, 'want al eerder heb ik er voor gepleit, dat de geschiedenis rond de "Witte Kruizen" van onze stad moet worden bewaard'. Een week later zat hij in de Sleephellingstraat 38 op het Noordereiland bij Van der Sman thuis. In dezelfde *Nieuwsbrief* van juni 1976 waarin hij schreef over zijn ontmoeting met Van der Sman op de Bongert, deed hij verslag van het bezoek bij hem thuis.

'Lambertus van der Sman is radio-technicus als de oorlog uitbreekt. In zijn vrije uren werkt hij bij de Engelse Missie op Katendrecht, zodat hij het Engels machtig is. Zowel het een als het ander zal hem in de komende jaren goed van pas komen. Hij ontwerpt en bouwt een apparaat tegen de stoorzenders van de Duitsers, waardoor Engeland toch weer beluisterd kan worden. Hij wordt een trouwe verzamelaar van berichten voor 'n illegaal blad, en als de in het Nederlands gesproken mededelingen toch aan duidelijkheid te wensen overlaten, pikt hij wel de Engelse op.'

Van der Sman was geen lid van het voormalig verzet en was zeker geen vooraanstaand verzetsman. Hij werkte, volgens eigen zeggen, tijdens de oorlog voor diverse groepen en personen. Een van zijn contacten was Gerda Verboog, een verpleegster in het Zuiderziekenhuis. Onder haar schuilnaam Jos had ze haar contacten in het verzet. Ze woonde naast Van der Sman in de Sleephellingstraat en vertelde hem dat op 18 september 1944 in het ziekenhuis enkele overledenen waren binnengebracht, die op de Beukendaal zouden zijn neergeschoten. Ze vroeg Van der Sman of hij op onderzoek kon uitgaan en iets meer te weten kon komen. Van der Sman ging op pad en sprak enkele ooggetuigen.

De executie

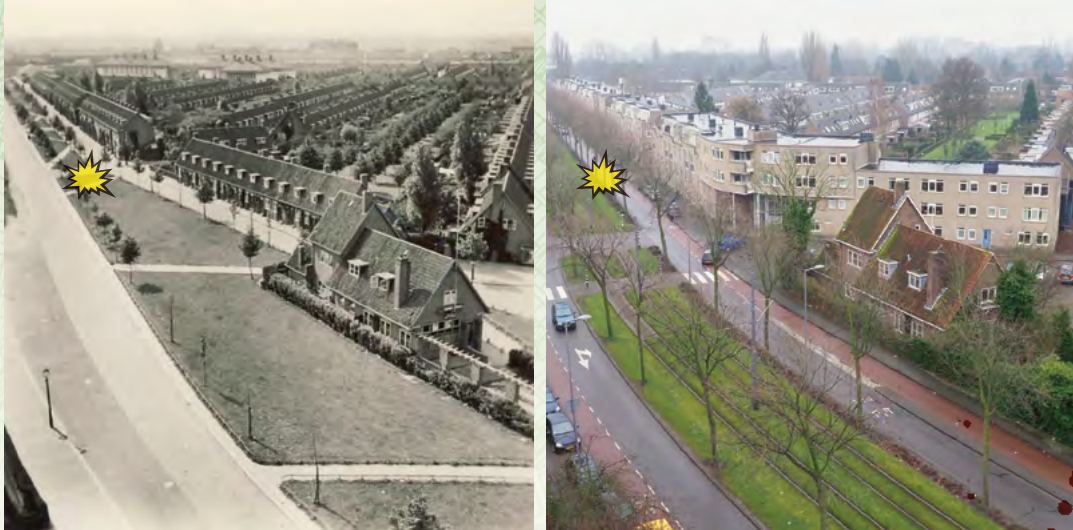
Victor nam het verslag over in de *Nieuwsbrief*.

'Het stormt op die 18 september. Dat verhindert echter een paar stakende spoorwegmannen niet (iedereen kent iedereen in die buurt) om op de stoep van de kerk van de H. Kruisvinding aan de Beukendaal een praatje te houden. Wat zijn immers de laatste berichten over hun actie?'

Op 17 september 1944 begonnen de geallieerde strijdkrachten in de omgeving van Arnhem de operatie Market Garden, een luchtlanding met als doel een aantal bruggen over de Rijn te veroveren. Het zuiden van Nederland was al bevrijd en via deze weg wilden ze het offensief tegen Duitsland inzetten. De Duitse tegenstand was groter dan voorzien en de onderneming strandde met groot verlies van mensenlevens. Na een oproep uit Londen via Radio Oranje brak nog diezelfde dag een landelijke spoorwegstaking uit, waarbij 30.000 personeelsleden van de NS het werk neerlegden. Door de luchtaanvallen en de staking verhardde de houding van de Duitsers tegen de Nederlanders. De mensen in de buurt van de kerk aan de Beukendaal maakten zich zorgen over de stakers op de hoek bij de kerk. Een patrouillewagen van de Grüne Polizei met een machinegeweer op het dak reed al een paar keer langzaam

H. Kruisvindingskerk vanaf het Breeplein

De Beukendaal gezien vanaf de kerk van de H. Kruisvinding, links in 1936, rechts in 2017
Bij de gele plek vond de executie plaats

voorbij. Het leek alsof de Duitsers iets in hun schild voerden. De pratende spoorwegmannen lieten ze echter ongemoeid. Kennelijk hadden ze een andere opdracht. Getuigen zagen tegen het middaguur vier mannen aan komen lopen met de fiets aan de hand. De straffe wind was hun mogelijk te sterk. Het waren volgens Van der Sman 'Arie van Duin (schuilnaam Moret) – de Hollander, z'n buurman op Arie's duikadres op de Mijnsherenlaan – 'n pas getrouwde jongeman, wiens naam niet te achterhalen is, maar die voor het eerst met Arie op pad schijnt te zijn – en Lussenburg.'

Even voorbij het klooster op Beukendaal 4 hield de Grüne Polizei de vier aan.

'Arie is de eerste, die in zijn kraag wordt gegrepen. Mogelijk omdat zijn pistool wel wat gemakkelijk zichtbaar uit zijn binnenzak steekt. Dat gebeurt immers wel meer. – Mogelijk is dit voor de Grüne Polizei de aanleiding om hem zonder enige vorm van proces ter plaatse neer te schieten. Eén van de Kruisheren van het klooster ziet, dat hij niet onmiddellijk dood is, maar met een gericht schot wordt hij afgemaakt. – ook de Hollander en de jongeman worden ter plaatse neergeschoten. Lussenburg krijgt 'n schot of een paar schoten in de arm, maar weet via een openstaande deur in één van de huizen te ontluchten, en ontkomt via de keuken en de achtertuinen aan de Grüne Polizei.'

Tot zover de weergave door Victor van het verslag van Van der Sman over de gebeurtenissen op de Beukendaal. Het was een verslag met veel veronderstellingen.

De ooggetuigen

Jan van Leeuwen woonde in de Overijsselsestraat en was op bezoek bij een collega in de Berkendaal. Toen ze bij de Beukendaal kwamen zagen ze tussen de Dalweg en het klooster een Duitse legerwagen staan ①. Ze doken meteen de bosjes in en hoorden schieten. De schietpartij zelf zagen ze niet, wel zagen ze een man een huis of een pad induiken. Aad Kok woonde op Beukendaal 22 ②, recht tegenover de Berkendaal.

'De overval vond plaats op 12 meter van ons raam vandaan, waar ik met mijn moeder en mijn drie broers heb staan kijken naar wat er buiten gebeurde. Het zijn herinneringen die voor altijd in je geheugen gegrift blijven.'

Gerard Majoor was 6 jaar en woonde aan de Clingendaal. Hij was met wat vriendjes en een neefje wezen vissen. Ze kwamen op de Beukendaal en zagen alles gebeuren. Zeker voor zesjarigen was dat een ingrijpende ervaring. Ze zagen dat de mannen werden aangehouden. Gerard dacht dat de Duitsers de fietsen wilden confisqueren, maar begreep pas later dat de zaak anders in elkaar stak. Hij zag dat de mannen tegen het muurtje op de Bongert werden gezet, net om de hoek van de Beukendaal. Eén was wel geraakt maar niet dodelijk. Hij bloedde hevig maar kon via een achterpad van de Beukendaal naar de Clingendaal vluchten. Nora Batenburg-Deijl woonde op Iependaal 112 en ook volgens haar werden de mannen tegen de stenen muur op de Bongert gezet, om de hoek van Iependaal 2.

'Daar was gevestigd de RMI-melkzaak, daar woonde mijn tante Ans, de oudste zus van mijn vader. Achter die stenen muur was haar tuin. Mijn vader zat in de ondergrondse, dus als kind was het wel altijd mondje dicht. De man (Jaap Lussenburg) die ontsnapte was wel geraakt maar kon ontsnappen via de achterpaden maar liet een lang spoor na van bloeddruppels.'

Henny de Winter van de Clingendaal was net op weg naar de Beukendaal om een brief te posten ③ toen ze Jaap Lussenburg tegenkwam in het paadje naar de Clingendaal ④. Ze siste hem toe zijn arm tegen zijn lichaam te houden zodat hij geen bloedspoor zou maken. Bakker Jaap van Otterloo van de Coöperatie was daar aan het werk. Hij vertelde de achtervolgende Duitsers dat hij niets had gezien. Volgens Henny de Winter zat Jaap van Otterloo zelf ook in het verzet. Hij woonde op Iependaal 181 en maakte boven een verzetskrantje.

Gerard Majoor zag dat Lussenburg op de hoek van de Elzendaal van de heer Gehoorzaam een handdoek kreeg om het bloeden te stelpen. Daarna hield het bloedspoor op. Verder vluchtte Lussenburg langs het 'haverveldje' en over de muur van de kleuterschool ⑥. De Duitsers wilden Gehoorzaam ondervragen, zij belden aan maar hij deed niet open. Met behulp van een handgranaat ging de deur toch open. Gehoorzaam werd meegenomen voor verhoor maar was weer snel terug.

Het monument begin jaren '50
Aad Kok woonde uiterst rechts, de brievenbus stond links

Arie van Duin

Bij zijn onderzoek naar de gebeurtenissen op de Beukendaal sprak Van der Sman ook met Dia, de jonge vrouw van Arie van Duin. Zij maakte zich ongerust over haar man, 'omdat deze niet op tijd thuis is gekomen voor het eten'. Toen Van der Sman later van Jos hoorde, dat één van de in het Zuiderziekenhuis binnengebrachte mannen een ring droeg met een zwarte steen met een gegraveerd ridderkopje, was het voor hem duidelijk. Hij ging terug om de vrouw van Arie het slechte nieuws te brengen, maar het hoefde niet meer. In de Veldstraat – waar Dia van Duin woonde – hoorde hij, dat zij al op de hoogte was van zijn dood. Van een Duitse instantie had zij, nog steeds volgens Van der Sman, de uitdrukkelijke waarschuwing gekregen bij de begrafenis 'ieder demonstratief karakter' te vermijden. Van der Sman liet zich niet weerhouden en ging naar de begrafenis om iets meer te weten te komen.

'In het donker gaat hij naar de Smitshoek, verkent de omtrek, spreekt met de beheerder van het kerkhof "Oud Charlois" en stelt zich verdekt op. – Na enige tijd komt de stoet. De vader van Arie is er bij, enkele familieleden en de dominee. De laatste klampt hij aan en heeft een gesprek met hem, waarvan de kern is: "Arie is als een werkelijke Geus gestorven."

Over Arie van Duin wist Van der Sman iets maar niet veel te vertellen, over de anderen was hem niets bekend. Arie had 'een verzetsgroep(je)', of de anderen daarbij aangesloten waren, wist hij niet. Dat Arie al eerder was gearresteerd wist hij wel, maar niet waarom; 'was dat een economisch delict of enige sabotage?'. In een latere aflevering van de *Nieuwsbrief* kwam Victor op dat bericht terug.

'In december j.l. trouwde – naar ik meen – een zoon van C. van Duin in Barendrecht. Broer van Arie. Op de receptie kwam o.a. Nico de Regt uit Geervliet, een oude bekende van mij uit het Haagse verzet onder de naam "Frans P.B.". Voor de vader van de bruidegom bracht hij een fotokopie mee van het geschrevene in het juni-nummer, omdat daar zijn broer, Arie van Duin, in genoemd werd.'

De opmerking van Victor, dat Arie van Duin mogelijk was gearresteerd wegens 'een economisch delict', had Cock van Duin pijnlijk getroffen. Die omschrijving was namelijk in de meeste gevallen een eufemisme voor zwarte handel. Na de bruiloft van zijn zoon Frans zocht Cock van Duin Victor op om hem te vertellen wat er in werkelijkheid was gebeurd.

De arrestatie

Arie van Duin was ambtenaar op het Gewestelijk Arbeidsbureau (GAB) in Rotterdam. De kantoren van het GAB op de Kipstraat en in de Witte de Withstraat gingen in mei 1940 bij het bombardement en de daarop volgende brand verloren. Een nieuw hoofdkantoor werd gevonden in het pand Middellandstraat 103, bijkantoren waren gevestigd in de Van Speykstraat en de Mathenesserlaan. Op het GAB in Rotterdam hield een groep van ongeveer twintig ambtenaren zich in 1943 bezig met illegaal werk. Nederlandse arbeiders die tegen hun zin in Duitsland in de oorlogsindustrie moesten werken, voorzagen zij van valse afkeuringspapieren.

Een groot aantal ambtenaren was landelijk bezig met dit zogenoemde 'geruisloze verzet'. De hulp bestond aanvankelijk vooral uit het verschaffen van nieuwe, valse papieren aan joden die een nieuwe, niet-joodse naam kregen. Het illegale werk kwam in april 1943 in

een stroomversnelling toen voormalige militairen van het Nederlandse leger zich opnieuw in krijgsgevangenschap moesten melden. In mei volgde een meldingsplicht voor studenten die weigerden de loyaliteitsverklaring te ondertekenen. Vervolgens moesten alle mannen tussen 18 en 35 jaar zich melden voor de Arbeitseinsatz. Velen onttrokken zich aan die maatregel en doken onder.

Arie van Duin hield zich actief bezig met ambtelijke sabotage. Door zijn functie kon hij voor vrijstellingen zorgen en zeker 300 jongemannen bleef de Arbeitseinsatz bespaard. Veel van zijn vrienden uit de boks- en voetbalwereld kon hij zo helpen. Arie van Duin werd op 8 juli 1943 gearresteerd. De Nederlandse politiemann Maarten Frikkee van bureau Sandelingplein en lid van de beruchte Groep 10 speelde daarbij een grote rol. Frikkee was in 1899 geboren in Wormer en werkte vanaf april 1921 bij de Rotterdamse politie. Op 25 augustus 1941 werd hij aangesteld bij de Inlichtingendienst (ID). Frikkee was Duitsgezind en hield zich vooral bezig met het arresteren van mannen die zich aan de verplichte tewerkstelling in Duitsland onttrokken. Ook assisteerde hij, zoals vrijwel alle leden van Groep 10, bij het arresteren van joden. Gereformeerde predikanten controleerde hij tijdens de preek op uitlatingen die als beledigend voor de bezetter konden worden opgevat. Van Duin werd op 11 november 1943 veroordeeld en via het Haagseveer, Scheveningen en Vught in januari 1944 overgebracht naar Kleve en Wesseling in Duitsland. Daar ontsnapte hij op 28 januari 1944. In Bleijerheide, een wijk in Kerkrade aan de Duitse grens, vond hij onderdak bij een boer. In een klooster kreeg hij andere kleren, waarna hij terugkeerde naar Rotterdam. Hij dook onder, eerst bij huisarts H. Baarslag in de Narcissenstraat en later bij mevr. Barendrecht aan de Mijnsherenlaan. Ook Jan Krikke, de zoon van een politiemann, zat daar ondergedoken.

Arie van Duin op kantoor, staand 2de van rechts, 30 juni 1943, kort voor zijn arrestatie op 8 juli

Arie van Duin, portret en op kantoor staand 2de van rechts

Bureau Sandelingplein

Door toedoen van Frikkee waren al veel mensen opgepakt en in verzetskringen werd daar serieus over gesproken, vertelde Van der Sman aan Victor.

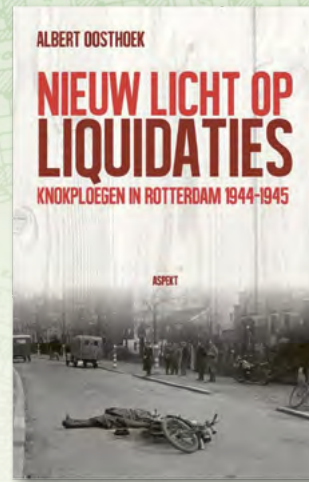
'Op een bijeenkomst op de Mijnsherenlaan in het huis van Mevr. Barendrecht besluit men daar een eind aan te maken. Op die bijeenkomst waren o.a. Arie van Duin, Jan Krikke, Lambertus van der Sman en nog enkele anderen. Frikkee moest geliquideerd worden. Arie biedt zich aan als vrijwilliger. De anderen zullen meehelpen en de gebruikelijke route, welke Frikkee dagelijks van zijn huis aan de Dorpsweg naar het bureau gaat, trachten te achterhalen.'

Voor Arie van Duin zijn plan kon uitvoeren, werd hij zelf doodgeschoten. Victor bleef ondanks de informatie van Van der Sman met een aantal vragen zitten, zoals: waar kwamen de vier mannen vandaan en waar gingen ze naar toe? Belangrijker nog vond hij de vraag, of er verraad in het spel was en wie verantwoordelijk was voor hun aanhouding? Volgens Van der Sman kon dat onmogelijk Jan Krikke zijn. Daarvoor had hij zijn bewijzen.

De Knokploeg Rotterdam-Zuid

De Rotterdamse historicus Albert Oosthoek deed onderzoek naar de verzetsgroep die bekend stond als de Knokploeg Rotterdam-Zuid of kortweg KP-Zuid, waarover hij in 1990 publiceerde. In zijn proefschrift van 2015 besteedde hij opnieuw uitgebreid aandacht aan die verzetsgroep.

Door de vele onderduikers groeide de behoefte aan distributiebonnen en onderduikadressen na 1942 sterk. Aanvankelijk los van elkaar werkende groepen zorgden daarvoor. In 1943 werd een overkoepelende organisatie opgericht, de Landelijke Organisatie voor hulp aan onderduikers (LO). Ambtenaren voorzagen in de behoefte aan distributiebonnen en valse papieren, speciale 'knokploegen' gingen distributiekantoren overvallen. Net als de LO organiseerden de knokploegen zich landelijk in de LKP. De leden, in ieder geval de mensen aan de top, behoorden in veel gevallen tot de gereformeerde kerk. Niet alle verzetsgroepen sloten zich vanaf het begin aan bij de LKP. De groep op Rotterdam-Zuid deed dat later in 1944.

Voorkant boek Albert Oosthoek

Oosthoek besteedt in zijn boek aandacht aan de aanslag op Maarten Frikkee. De Knokploeg uit Den Haag was de grond te heet onder de voeten geworden en sloot zich eind september 1944 aan bij de KP-Zuid. De Haagse KP'ers Rein Goedheer en Piet Schmidt Crans kregen als taak de liquidatie van Frikkee uit te voeren, Hans Koomen ging mee als reserve. Groep 10 was inmiddels opgeheven en Frikkee werkte bij de Economische Recherche op de Westersingel. Als hij over de Dorpsweg fietste was hij al een paar maal geobserveerd door de Hagenaars. Zij kregen hulp van de Barendrechtse koerierster Conny Pot, die Frikkee kende van zijn bezoeken aan de NSB-burgemeester van Barendrecht.

De liquidatie verliep niet op rolletjes. Bij de eerste poging rook Frikkee onraad en sloeg een zijstraat in, bij de tweede zat zijn dochttertje achterop. De derde keer was het raak. Op zaterdagmiddag 21 oktober 1944 om ongeveer half vier fietste Frikkee na werktijd naar zijn huis op Dorpsweg 241. Goedheer en Schmidt Crans volgden hem en ter hoogte van nummer 157 losten zij enkele schoten. Frikkee viel van zijn fiets en belandde in een sloot. Daarna vurdten zij nog vijf schoten op hem af. Later die dag overleed hij in het Zuiderziekenhuis aan zijn verwondingen.

De achtergronden

Van Arie van Duin is bekend dat hij was aangesloten bij een verzetsgroep. Zijn schuilnaam was Moret. Waarom hij die naam koos, is niet bekend. Frans Moret was de naam van een feestartikelenwinkel in de Vierambachtsstraat. Bij welke groep Arie was betrokken is niet duidelijk. Opvallend is de opmerking van de dominee tegen Van der Sman tijdens zijn begrafenis: 'Arie is als een echte Geus gestorven.'

De verzetsgroep de Geuzen werd in mei 1940 in Rotterdam opgericht door Bernard IJzerdraat (1891-1941). Door verraad werd hij in november 1940 gearresteerd, waarna een groot deel van de organisatie, geschat op ongeveer 500 man, werd opgerold. In maart 1941 stonden vijftien mannen op de Waalsdorpervlakte voor het vuurpeloton, samen met drie 'februari-stakers'. Buiten het gerecht om werden 156 man naar het concentratiekamp Buchenwald gestuurd, waarvan er ongeveer vijftig niet terugkeerden. Ongeveer de helft bleef op vrije voeten en veel van hen sloten zich later aan bij andere verzetsgroepen. Mogelijk was Arie van Duin één van hen, misschien was de opmerking van de dominee overdrachtelijk bedoeld.

Volgens het onderzoek van Oosthoek was Arie van Duin geen lid van de KP-Zuid, al had hij later waarschijnlijk wel connecties met de KP. Een aanwijzing in die richting kan zijn, dat zijn taak om Frikkee te liquideren na zijn dood werd uitgevoerd door leden van de Haagse KP. Een tweede aanwijzing is de gereformeerde achtergrond van de meeste KP'ers. Arie van Duin paste ook in dat profiel, al was de familie inmiddels Nederlands

Hervormd. Een laatste aanwijzing is, dat de KP nabestaanden van omgekomen leden niet vergat. Ook bij de weduwe van Arie van Duin werd op ongeregelde tijdstippen voedsel, brandstof of speelgoed voor zijn dochtertje bezorgd.

Er bestond een relatie tussen Arie van Duin en de verzetsman Jan Bijloo, die op Lede 136 in Tuindorp Vreewijk woonde. Bijloo was lid van de KP en betrokken bij de oprichting van een vervalsingscentrale. Van Duin hield zich daar als ambtenaar eveneens mee bezig. Bijloo werd op 27 februari 1945 gearresteerd en op 12 maart 1945 om 10 uur 's ochtends aan de Pleinweg met negentien anderen gefusilleerd als represaille voor het doodschieten van een functionaris van de Ordnungspolizei en zijn Nederlandse helper. Mensen die in de buurt waren werden hardhandig bij de arm gepakt en waren verplicht naar de net neergeschoten mannen te kijken. Dat overkwam ook Netty Engelman, een van de drijvende krachten van het 4 mei Comité Vreewijk.

Na de oorlog onderhielden de families van Arie van Duin en Jan Bijloo regelmatig contact.

Arie van Duin werd op 23 september 1944 begraven op Begraafplaats Oud-Charlois aan de Charloisse Lagedijk en op 5 januari 1946 herbegraven in een familiegraf in Barendrecht. Later werden ook zijn ouders daar bijgezet.

In de Barendrechtse Vinex-wijk Carnisselande werden in de buurt Vrijheidsakker straten genoemd naar omgekomen Barendrechtse en Rotterdamse verzetslieden. Een van de straten werd Van Duin-akker gedoopt. De straatnaambordjes werden in april 2006 met enig ceremonieel onthuld. Ook Dia, de weduwe van Arie, was daarbij aanwezig. Jan Bijloo was al in 1965 in de Rotterdamse Alexanderpolder geëerd met een straatnaam.

Kaartje:
Arie van Duin-akker
in Barendrecht

Grafsteen familie Van Duin
Begraafplaats Oud-Charlois

Dia van Duin
Trouwfoto Arie en Dia
Arie's dochter Joke
als baby, peuter en
na de oorlog met oom Frans

Wijkkrant Vreewijk met programma 4 en 5 mei 1985
Het Dienstencentrum in Het Witte Paard
Artikel in weekblad Centrum Zuid van 8 mei 1985

Komittee herdenking 4 mei, viering 5 mei, Vreewijk

Eind 1984 kwam een groep mensen van een aantal Vreewijkse organisaties samen in buurthuis De Brink om de herdenkingen en festiviteiten op 4 en 5 mei 1985 in Tuindorp Vreewijk voor te bereiden. Aanleiding was een uitnodiging van een stedelijk initiatiefcomité tot viering en herdenking in de diverse Rotterdamse wijken. Het Vredescomité Vreewijk, De Brink en het Dienstencentrum Vreewijk voelden zich geroepen en namens die organisaties waren Bertie de Korte, Heiltje de Vos, Mechiel Fokkens, Ger Frickus, Toos Josqui, Toos Standaard, Jo Dekker, Annie Hoesen, Netty Engelman en Wilma Krapman aanwezig. Aat Velvis, mevr. Winnink, mevr. Berger en de heer Van Schaik sloten zich aan. Voor een volgende vergadering zouden ook de Bewonersorganisatie Vreewijk, Vrouwen voor Vrede, het Ouderenplatform Vreewijk en het Anti-fascisme Komitee worden uitgenodigd. Tijdens de bijeenkomst besloot Vreewijk zich aan te sluiten bij het stedelijke thema 'Nooit meer oorlog, nooit meer fascisme'. Aandacht moest ook worden besteed aan de vraag 'wat de bevrijding ons opgeleverd heeft' en moest worden geprobeerd de kloof tussen de verschillende bevolkingsgroepen te verkleinen. Buitenlandse groepen wilde men bij de voorbereiding en de gezamenlijke viering van 5 mei betrekken.

De naam van het organisatiecomité werd (voorlopig) vastgesteld als 'het kommittee herdenking 4 mei, viering 5 mei, Vreewijk', later ingekort tot 4-5 mei Comité Vreewijk. Van Schaik was lid van de Vereniging van Ex-Politieke Gevangenen en afgevaardigde van de Commissie Herdenking 4 mei Rotterdam Linker-Maasoevers, de groep die tot dan de herdenking aan de Beukendaal organiseerde. Dat zou ook in 1985 zo blijven, deelde hij op de vergadering van 2 april 1985 mee, al was er wel een rol weggelegd voor het 4-5 Comité Vreewijk. Tijdens de dodenherdenking op 4 mei werd één minuut stilte in acht genomen, de Commissie legde de officiële krans, waarna namens het 4-5 mei Comité Vreewijk individueel bloemen mochten worden gelegd.

Na de dodenherdenking 'op het Welleplein' zong het koor van het Dienstencentrum een gepast lied en 'volksdichter' Bram van de Haterd droeg een gedicht voor. Na afloop was iedereen welkom in het Dienstencentrum op Groenezoom 245 om na te praten en te discussiëren. Heiltje de Vos was gespreksleidster. Daarna werd een film vertoond.

De viering van 5 mei 1985 in Vreewijk was geen doorsnee Bevrijdingsfeest. Er waren volksdansgroepen uit verschillende landen en bij het gezamenlijke Vredesontbijt stonden

naast 'Hollands wittebrood' ook buitenlandse gerechten op tafel. Dat met nadruk ook buitenlandse groepen en bewoners werden uitgenodigd, was een gevolg van de verkiesingsuitslag, waarbij 8,1% van de stemgerechtigden op de ultrarechtse Centruumpartij had gestemd. Het comité wilde benadrukken dat 'we met alle bevolkingsgroepen samen in Nederland willen leven'. In het Dienstencentrum werd een tentoonstelling georganiseerd van de Anne Frank Stichting. De Vreewijkse scholen werd gevraagd om de kinderen tekeningen te laten maken over oorlog, vrede en discriminatie. Die tekeningen werden geëxposeerd in het Dienstencentrum Vreewijk, buurthuis De Brink en in de bibliotheek.

Dodenherdenking

Leden van het nieuwe 4-5 mei Comité Vreewijk constateerden dat de groep mensen die op 4 mei 's ochtends om 10 uur bij het Witte Kruis samenkam, ieder jaar kleiner werd. Het Vreewijkse comité wilde de herdenking door samenkomst en het voorlezen van gedichten een nieuwe impuls geven. Zij zochten contact met Joop Franken, voorzitter van de Commissie Herdenking 4 mei en voorzitter van de deelgemeente Charlois. Met hem werd overlegd over het oprichten van een zelfstandig 4 mei Comité in Vreewijk met als taak de bewoners van Vreewijk, de kerken en de maatschappelijke organisaties in de wijk veel meer bij de herdenking te betrekken. Op 29 mei 1985 zocht het 4-5 mei Comité Vreewijk contact met de Commissie Herdenking 4 mei en stelde voor, 'nu er toch dit jaar een groepje mensen zich daar voor ingezet hebben', de herdenking aan de Bongert/Beukendaal over te nemen. Op 11 oktober nodigde Joop Franken het comité uit voor een gesprek. In zijn brief legde hij de situatie van dat moment vast.

'Zoals u bekend is organiseert onze commissie ieder jaar de herdenking van oorlogs- en verzetsslachtoffers op de linker Maasoever in Rotterdam, te weten 's avonds op het Zuidplein en 's morgens – zo lang er nog nabestaanden zijn – op het Welleplein. Dit jaar is medewerking verleend in de vorm van zang en declamatie door bewoners van Vreewijk.'

In het gesprek werd afgesproken dat de Commissie in Vreewijk de herdenking bleef organiseren en de officiële krans legde. Het Vreewijkse Comité mocht, in overleg, de gedichten en de zang verzorgen. De Commissie verplichtte wel het zingen van het Wilhelmus. Het aansluitende programma in het Dienstencentrum werd georganiseerd door het 4-5 mei Comité Vreewijk.

Echtpaar Gilbert in 1940 en 1995, ontwerp Rosalinde, herdenking met scholieren

Arthur en Rosalinde Gilbert

De bijeenkomsten aan de Bongert kregen in 1985 ook een nieuwe impuls door een initiatief van het Amerikaans-joodse echtpaar Arthur en Rosalinde Gilbert. Arthur Gilbert was in 1913 als Arthur Bernstein uit joodse ouders geboren in Golders Green, een wijk in Noord-Londen. Zij kwamen in 1893 uit Polen naar Engeland, waar vader Bernstein een succesvol bonthandelaar werd. Op 18 december 1934 trouwde Arthur met Rosalinde Gilbert, een getalenteerde modeontwerpster. Arthur nam de naam aan van zijn vrouw en ging voortaan als Arthur Gilbert door het leven. In 1935 begon het jonge paar een eigen bedrijf. Rosalinde ontwierp avondjurken en Arthur nam als verkoper, boekhouder en manusje-van-alles de zakelijke kant voor zijn rekening. In 1949 hadden de Gilberts, pas 36 jaar oud, voldoende verdiend om te kunnen rentenieren. Zij besloten te emigreren, de zon op te zoeken in Californië, naar het voorbeeld van familieleden die al omstreeks 1900 die stap hadden gezet. Arthur Gilbert omarmde de Californische stijl van leven maar had een hekel aan stilzitten. Hij ging handelen in onroerend goed en vergaarde opnieuw een aanzienlijk fortuin. Geld verdienen om het verdienen vond Gilbert een nutteloze bezigheid. Hij ging kunst verzamelen en ondersteunde liefdadige doelen in Amerika en Israël. In Los Angeles was hij als stichter, bestuurder, toezichthouder of sponsor verbonden aan een aantal culturele instellingen.

Op 25 februari 1941 was in Amsterdam, Zaandam en Enschede een staking uitgebroken tegen de vervolging van de joden door de Duitsers. Nederland was daarmee het enige land in Europa waar de Jodenvervolging aanleiding was tot stakingen. Jaren later hoorden de Gilberts hiervan en stichtten de February 1941 Foundation om het Nederlandse volk te bedanken voor de humanitaire steun die zij tijdens de Tweede Wereldoorlog verleenden aan Nederlandse joden en neergeschoten geallieerde vliegers. Het doel van de Foundation was Nederlandse kinderen voor te lichten over antisemitisme en discriminatie en speciale projecten op Nederlandse scholen te steunen. De Gilberts stelden een groot geldbedrag beschikbaar om schoolkinderen vijftien jaar lang, van 1985 tot 2000, voorlichting te geven over de gebeurtenissen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Ook het belang van herdenken moest hun worden uitgelegd. Voor de jaarlijkse kranslegging steunde de Foundation de scholen met een financiële bijdrage. In 1999 werd Arthur Gilbert door de Britse koningin Elizabeth geridderd en mocht zich voortaan Sir Arthur noemen. Rosalinde overleed in 1995, Arthur in 2001.

Veel scholen in Nederland adopteerden, gesteund door de Foundation, een oorlogsmonument. De Vreewijkschool aan de Groenezoom koos voor het monument aan de Bongert en de officiële overdracht vond plaats op 10 april 1985 in het Dienstencentrum Vreewijk. Vertegenwoordigers van de gemeente Rotterdam waren daarbij aanwezig en Heiltje de Vos-Krul, oud-gemeenteraadslid en lid van het 4-5 mei Comité Vreewijk, hield een toespraak. Ieder jaar werd uitvoerig over de oorlog verteld, een taak die Heiltje de Vos jarenlang vervulde. Na afloop ging zij met de kinderen naar het monument om bloemen te leggen. Op de Brink staat een ander monument dat herinnert aan de oorlog. Daarmee wordt niet alleen de oorlog herdacht, maar het verbeeldt ook de blijdschap dat Tuindorp Vreewijk ongeschonden de oorlog doorkwam. De bewoners van Vreewijk brachten het geld voor het monument zelf bijeen. Gemeentearchitect J. Poot ontwierp de zuil, het beeldhouwwerk is van Joan Bakker. Burgemeester P.J. Oud onthulde het monument op 4 mei 1950.

Herdenking leerlingen De Mare bij zuil op de Brink

De Vreewijkse basisschool De Mare adopteerde de herdenkingszuil en ieder jaar leggen de leerlingen er begin mei kransen neer. Van mevrouw Arda de Groot ontving de Stichting 4 mei Comité een kopie van de originele akte die in de zuil is gemetseld. Haar moeder was een van de mensen die er voor zorgden, dat de zuil werd gerealiseerd. De tekst hangt ingelijst op de eerste verdieping van basisschool De Mare. Van door de leerlingen geschreven gedichten wordt jaarlijks een dichtbundel gemaakt. De makers lezen de gedichten zelf voor bij het monument. Enige scholieren van De Mare lezen op 4 mei ook op de Bongert hun zelfgeschreven gedichten voor.

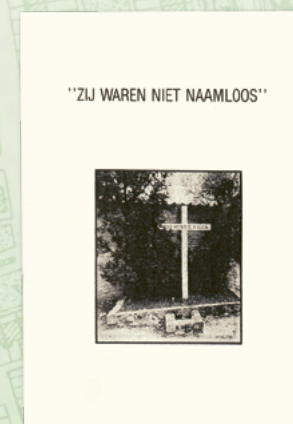
De kritiek

Op 4 mei 1986 was het 4-5 mei Comité Vreewijk voor de tweede maal betrokken bij de herdenking. Wilma Krapman van De Brink schreef een manifest dat in de wijk werd verspreid en wijkbewoners Bram van de Haterd en Aat Velvis lasen hun gedichten voor. De Commissie Herdenking 4 mei was achteraf niet tevreden over de samenwerking met het 4-5 mei Comité Vreewijk. Er werd niet gedeclameerd wat was afgesproken en ieder spoor van organisatie van de zijde van het Vreewijkse comité ontbrak. Dat in het Dienstencentrum Vreewijk voor de koffie moest worden betaald, viel evenmin in goede aarde. De Commissie vond dat de herdenking net als in het verleden door hen moest worden georganiseerd: stil en eenvoudig en eventueel met medewerking van kinderen. Als het Vreewijkse 4-5 mei Comité de organisatie deed, was dat zonder financiële bijdrage van de deelgemeente Charlois of de Commissie Herdenking 4 mei. De kritiek van de Commissie was tegen het zere been van het 4-5 mei Comité Vreewijk. Er waren inderdaad 'kleine foutjes' gemaakt, maar men vroeg zich ook af of de kritiek werkelijk op de herdenking zelf sloeg of dat er iets anders achter stak, bijvoorbeeld op 'de samenstelling van het 4-5 Mei Comité Vreewijk'. De reactie bevatte geen spoor van opbouwende kritiek, niets over de opkomst bij de herdenking of over het manifest. Op 25 november 1986 schreef het 4-5 mei Comité Vreewijk aan de Commissie Herdenking 4 mei, dat 'een spoedig rechtstreeks overleg' noodzakelijk werd geacht. Op 11 december kwamen beide groepen bij elkaar. Het 4-5 mei Comité maakte daarbij duidelijk, dat het meer dan voorheen inhoud wilde geven aan de herdenking aan de Bongert en meer wijkbewoners bij de dodenherdenking in de eigen wijk wilde betrekken.

De brochure

Op 4 mei worden alle oorlogsdoden van Nederland herdacht, maar de Vreewijkers van het 4-5 mei Comité wilden meer weten over wat er op 18 september 1944 aan de Beukendaal was gebeurd. In een Duitse krant zou een berichtje hebben gestaan dat drie terroristen waren geliquideerd en dat er één was gevlucht. Dat was alles wat men wist. Het berichtje in het verzetskrantje *De Vrijbouter* van 22 september 1944 met de namen van de vier betrokkenen, was niet bij het Comité bekend. In 1985 begonnen Henk de Vos, de echtgenoot van Heiltje, Jo Dekker en Jacob van Otterloo, broodbezorger van de Iependaal, een onderzoek. In de omgeving van de Beukendaal bezochten zij mensen met de vraag of zij in september 1944 iets van de schietpartij hadden gezien en zij vonden een aantal ooggetuigen. Mevrouw Beenhakker van Beukendaal 46 had op 18 september 1944 rond het middaguur horen schieten en een man door het pad naast haar huis zien vluchten. Aan de achterzijde probeerde hij de keuken binnen te komen, maar de deur zat op slot en hij was verder gegaan. Ook bij de burens op nummer 48 probeerde hij het, maar opnieuw zonder resultaat; ook daar zat de deur op slot. Mevrouw Wijmans van de Beukendaal herinnerde zich, dat haar kinderen, die voor de deur speelden, omstreeks 12 uur kwamen vertellen, dat op een Duitse auto soldaten met geweren enkele mannen midden op straat onder schot hielden. De kinderen werden binnengehaald en gehurkt voor het raam zagen ze vier mensen neerschieten waarvan er één wist te ontkomen. Die jongeman was wel geraakt, maar kon toch het pad naast het huis in vluchten, stak de Clingendaal over en ging het pad in dat op de Lindendaal uitkwam. Op datzelfde moment zag Jacob van Otterloo, die in de Clingendaal brood bezorgde, een jongeman door de tuinen vluchten. Twee Duitse soldaten kwamen met het geweer in de aanslag op hem af en dwongen hem onder bedreiging te vertellen welke kant de man opging. Van Otterloo beweerde niets te hebben gezien, wat niet werd geloofd. Plotseling zei één van de soldaten: 'Hermann, daar is een bloedspoor.' Ze lieten Van Otterloo met rust, die maakte dat hij weg kwam. De Duitsers volgden het spoor maar tussen de tuinen raakten ze het kwijt. Ze belden nog hier en daar aan, zonder resultaat, waarna ze teruggingen naar hun auto op de Beukendaal.

Clingendaal 1951. Brochure 'Zij waren niet naamloos' en bijlage met aanvullingen

Wie waren zij?

Deze en andere gegevens werden in 1987 opgenomen in de brochure *Zij waren niet naamloos* van het 4-5 mei Comité Vreewijk. Naast de feitelijke gegevens vermeldde de brochure ook de doelstellingen van het Comité. Voorop stond uiteraard de herdenking van de slachtoffers van het naziregime, maar de Vreewijkers moesten ook 'waakzaam zijn en optreden tegen iedere nieuwe vorm van racisme en bewapening'. De gemeente Rotterdam betaalde de kosten van de brochure en de Bewonersorganisatie Vreewijk zorgde voor de verspreiding van de 7000 exemplaren in heel Tuindorp Vreewijk.

Het onderzoek leverde (opnieuw) de namen op van Arie van Duin, Cornelis den Hollander, Gerrit Kwadijk en Jaap Lussenburg, die in de brochure werden vermeld. Wat was de achtergrond van de vier jongemannen die op de Beukendaal hun noodlot tegemoet liepen? Daarover geven de Gezinskaarten van de betrokkenen in het Stadsarchief Rotterdam en de Persoonskaarten in het Centraal Bureau voor Genealogie in Den Haag enige opheldering.

• **Cornelis Pieter (Piet) den Hollander** werd op 15 mei 1920 in Rotterdam geboren. Hij woonde aan de Hillelaan 38, was chauffeur van beroep en christelijk-gereformeerd. Zijn vader Jacobus den Hollander was op 11 mei 1885 geboren in Dinteloord en Prinsenland in West-Brabant. Op 10 oktober 1907 verhuisde hij naar Rotterdam, waar hij op 30 juli 1919 trouwde met Maria van der Ham. Zij was op 30 januari 1897 in Rotterdam geboren en was gereformeerd. Jacobus was achtereenvolgens bootwerker en waterstoker voor hij een verhuisbedrijf begon, het nog steeds bestaande Jac. den Hollander. Hij was Nederlands Hervormd. Cornelis Pieter den Hollander trouwde op 25 november 1942 met Teuna van Dijk die op 27 november 1922 in Rotterdam werd geboren. Hij had een broer en een zus: Cornelis Johannis den Hollander en Nangetje Maria den Hollander. Piet den Hollander werd begraven op de Zuiderbegraafplaats in vak B, nr. 5106.

• **Gerrit Kwadijk** werd op 14 juli 1922 in Rotterdam geboren en was Nederlands Hervormd. Hij droeg dezelfde naam als zijn vader, die op 15 november 1888 in Nieuwer-Amstel was geboren en van beroep pakhuis knecht was. Gerrit Kwadijk sr. verhuisde op 25 april 1899 van Amsterdam naar Rotterdam en trouwde op 4 oktober 1911 met Geesje Biezebos, die op 9 oktober 1893 in Enkhuizen was geboren en in 1896 met haar ouders naar Rotterdam verhuisde. Gerrit jr. had twee broers, Cornelis en Albert, en twee zussen, Geesje en Elisabeth.

- **Jacob Josua Lussenburg**, roepnaam Jaap, werd op 19 februari 1919 in Rotterdam geboren. Zijn vader, die ook Jacob Josua Lussenburg heette, werd op 5 december 1893 in Rotterdam geboren en was van beroep achtereenvolgens proviandvaarder, loswerkmán en zetkastelein. Jaap Lussenburg trouwde op 5 augustus 1938 met Johanna Adriana Kievits, die op 14 maart 1921 in Rotterdam was geboren. De scheiding werd uitgesproken op 28 juli 1939. Zij hadden één zoon: Johannes Adrianus Lussenburg, die op 29 november 1938 in Rotterdam werd geboren. Jaap Lussenburg woonde op Herman Costerstraat 42a.

- **Arie van Duin** werd op 12 augustus 1920 in Rotterdam geboren. Net als zijn ouders was hij gereformeerd. Hij was een zoon van Johan Frans van Duin, die op 20 juli 1889 in Rotterdam werd geboren. Van beroep was de vader aanvankelijk kantoorbediende,

maar hij eindigde als procuratiehouder bij de RVS (Rotterdamse Verzekerings Sociëteit) aan de Westerstraat in Rotterdam. Arie's moeder Johanna Adriana ten Bosch werd op 29 augustus 1897 geboren in Vrijhoeve-Capelle, later deel van de gemeente Waalwijk. Zijn ouders trouwden op 2 juli 1918. Arie was hun oudste kind. Later kregen zij nog drie jongens: Cornelis (Cock), Johan Frans (Frans) en Hendrik Ananias (Hennie), die alle drie in Rotterdam werden geboren, respectievelijk in 1923, 1925 en 1928. Op 30 augustus 1934 verhuisde het gezin Van Duin van de Beukelsdijk 15B in Rotterdam naar Barendrecht en ging wonen op Oostweg D. 390. Oostweg is de oude naam van de 1ste Barendrechtseweg, waar de familie woonde op nummer 92. Arie verhuisde op 18 juni 1941 naar Rotterdam en ging wonen op Veldstraat 26a, het adres van zijn (toekomstige) schoonouders. Hij trouwde op 16 juli 1941 met Barendina Anna (Dia) Castel. Zij werd op 1 juli 1921 geboren in Oost- en West-Souburg. In de Veldstraat werd ook hun dochtertje geboren.

Jaap Lussenburg

De brochure *Zij waren niet naamloos* leverde in de loop van de tijd een aantal waardevolle aanvullingen op. Eén reactie kwam van mevrouw J.G. Maasbommel-Frickus, een familielid van een van de leden van het 4 mei Comité Vreewijk. Zij had negen jaar met Jaap Lussenburg samengewoond en vertelde wat er was gebeurd nadat de vier jongemannen midden op straat werden gezet om een voor een te worden doodgeschoten. Jaap had het op een lopen gezet, toen de aandacht van de Duitsers even verslapte.

'Ze haalden de mitrailleur over hem heen. Hij werd geraakt, in z'n armen, benen, onderin z'n rug. Maar ondanks de ernstige verwondingen rende hij door... Het rood markeerde zijn vluchtroute, die voerde over de speelplaats van een school aan de Elzendaal, een eindje verderop. Kinderen schrokken zich wild toen ze Lussenburg, bijna aan flarden geschoten, voorbij zagen strompelen.'

Mevrouw Bouwman, kleuterleidster op de school aan de Elzendaal 6, reageerde eveneens op de brochure. De leidsters van de school hoorden schieten aan de Beukendaal, juist toen

Pagina 1 brief Jaap Lussenburg

Rotterdams Dagblad 3 mei 1995

F.H. van der Horst
Grootendijk 79
Rotterdam
Tel. 848540.
juni 19-2-1953.

Rotterdam 24. 11. 78.

Edele geachte heer;

Gedagteekende,

Jacob Toesma Lauenburg, noord gezraagd een perschaarung te doen en afgestegen het groen gebouwd is op 17 September 1946. Van des bleit Verdun, Noordelijk die Hollander in de zouden op deze bewoerd dat gesproken naar de menen Of dit was overal op een distributie Kenton was afsluit onder ben en wordt poverie te weten heeren koning, Meke van aanwinsten was hard goede Hiltkamp. Randweg, Verdun werde geweten die alles regelde en hij alleen wist wat moest gebeuren, val bleit en ed. haren samen by elkaar by de R.K. kerk gelyzen aan het effe Leenderplein Paderborn naer bovengezond punt "Groen Hiltkamp - Paderborn" kent u bleit een monument aan nym fietse in meest dachative schakelfy.

de kinderen middagpauze hadden. Een buurman aan de overkant van de straat trok de aandacht van de leidsters door op de speelplaats van de school te wijzen. Buiten zagen zij dat de werktafel en de speelplaats onder het bloed zaten. De tafel veeften ze met doeken schoon en de bloedsporen op de speelplaats werden bedekt met zand uit de zandbak.

In november 1978 vroeg Jacob Josua Lussenburg een pensioen aan bij de Stichting 1940-1945. Wie door het verzet invalide was geworden had recht op buitengewoon pensioen. In zijn handgeschreven verklaring van acht kantjes beschreef Lussenburg uitgebreid 'het-geen gebeurd is op 17 September 1944'. In alle officiële papieren van de drie gevallen staat 18 september genoemd, maar Lussenburg noemde een afwijkende datum. Mevrouw Maasbommel bezorgde een kopie van zijn verklaring bij het 4-5 mei Comité Vreewijk. Eerder spraken de diverse getuigen elkaar op sommige punten tegen, door de ondertekende verklaring van Lussenburg werd bekend, wat er die dag precies gebeurde. Bovendien bleek nog een vijfde man, ene Van der Klei, bij de gebeurtenissen betrokken te zijn geweest.

'Van der Klei, Verduin, Kwadijk, den Hollander en ik zouden op deze bewuste dag ergens naar toe moeten. Of dit een overval op een distributiekantoor was of iets anders ben ik nooit precies te weten kunnen komen. Plaats van samenkomst was hoek Groene Hilledijk – Randweg. Verduin was de persoon die alles regelde en hij alleen wist wat moest gebeuren. V.d. Klei en ik kwamen samen bij elkaar bij de R.K. kerk gelegen aan het Afrikaanderplein. Onderweg naar bovengenoemd punt Groene Hilledijk – Randweg kreeg v.d. Klei een mankement aan zijn fiets en moest derhalve achterblijven. Ik ging alleen verder en ontmoette op de afgesproken plaats de bovengenoemde personen. Ik vertelde hen wat er was gebeurd met v/d Klei. Na enig overleg besloten wij vieren dat dit karwij toch doorgang moest vinden. Het meest op aandringen van Verduin die onze opdracht van de ondergrondse illegalen had gekregen. Het tijdstip was op die rampzalige dag ca. 11 uur 30. Wij begaven ons op weg naar de plaats die alleen Verduin kende.'

De kapotte fiets bleek Van der Kleis redding.

'Op de Beukendaal werden wij door een patrouillewagen van de SD aangehouden en moesten onze fietsen op de straat neerleggen. Toen werd ons gevraagd naar onze papieren. Die hadden wij op Zondag 16 september 1944 gekregen van Verduin. Wij werden door 6 SDers omsingeld. Terwijl er nog 1 SDer boven op de patrouillewagen bleef zitten met een mitrailleur in aanslag. Na papiercontrole werd er door de commandant van dit illustere gezelschap opdracht gegeven om te fouilleren. De bewuste commandant nam zelf het initiatief en fouilleerde het eerst Verduin, uit diens binnenzak kwam een revolver te voorschijn waarop de commandant ("Paul Hoffman") opdracht gaf ons alle vier ter plaatse te fusileren. De bewuste Hoffman pakte zijn revolver en schoot Verduin als eerste door het hoofd met een nekschot. De overige 5 SDers stonden daarbij toe te kijken maar wel met de geweren in aanslag. De 2e persoon die neergeschoten werd was Kwadijk ook door die Hoffman. Het nekschot was niet ineens dodelijk want Kwadijk probeerde zich nog op te richten waarop hij door Hoffman met de laars tegen de straat werd gedrukt en nogmaals achter het oor werd geschoten. Op dat moment ben ik door de omsingeling heengebroken en vliegensvlug gaan lopen. Na ca. 30 a 40 meter, ik weet het niet precies, werd er op mij geschoten door de SDer die op de wagen zat met de mitrailleur. [...] Ondanks alle

kogelgaten die ik had ben ik er toch in geslaagd te ontkomen. De derde persoon (de Hollander) heb ik zelf niet zien neerschieten, maar het is wel gebeurd.'

Het bombardement op Rotterdam-West

Op 31 maart 1943 werd de wijk Tussendijken in Rotterdam-West getroffen door een bombardement van de Amerikaanse luchtmacht. De vliegtuigen waren in Engeland opgestegen om een aanval uit te voeren op de scheepswerven in het westen van de stad. Met name de werf van Wilton-Fijenoord in Schiedam was het doelwit. De bommen kwamen door het slechte weer niet op de haventerreinen terecht maar op de woonwijk. Het dodental bedroeg minstens vierhonderd en 13.000 mensen raakten dakloos. In vergelijking met het bombardement van mei 1940 kreeg dit bombardement weinig aandacht. Het ging de geschiedenis in als Het Vergeten Bombardement.

Veel gedupeerde gezinnen uit Tussendijken kregen een woning toegewezen in de nieuwe buurt rond de Clingendaal in Tuindorp Vreewijk, waarvan de bouw begon in 1941 en die werd voltooid in februari 1943. De ouders van Gerard Majoor, de huisschilder Johannes Gerardus Majoor en Johanna Pieterella van der Veer waren op 15 september 1937 getrouwd en woonden in 1943 met hun twee zoontjes in de Willem Beukelszstraat 72a. Zij verhuisden na het bombardement naar de Clingendaal. Ook de families Gehoorzaam en De Winter waren in Rotterdam-West gebombardeerd.

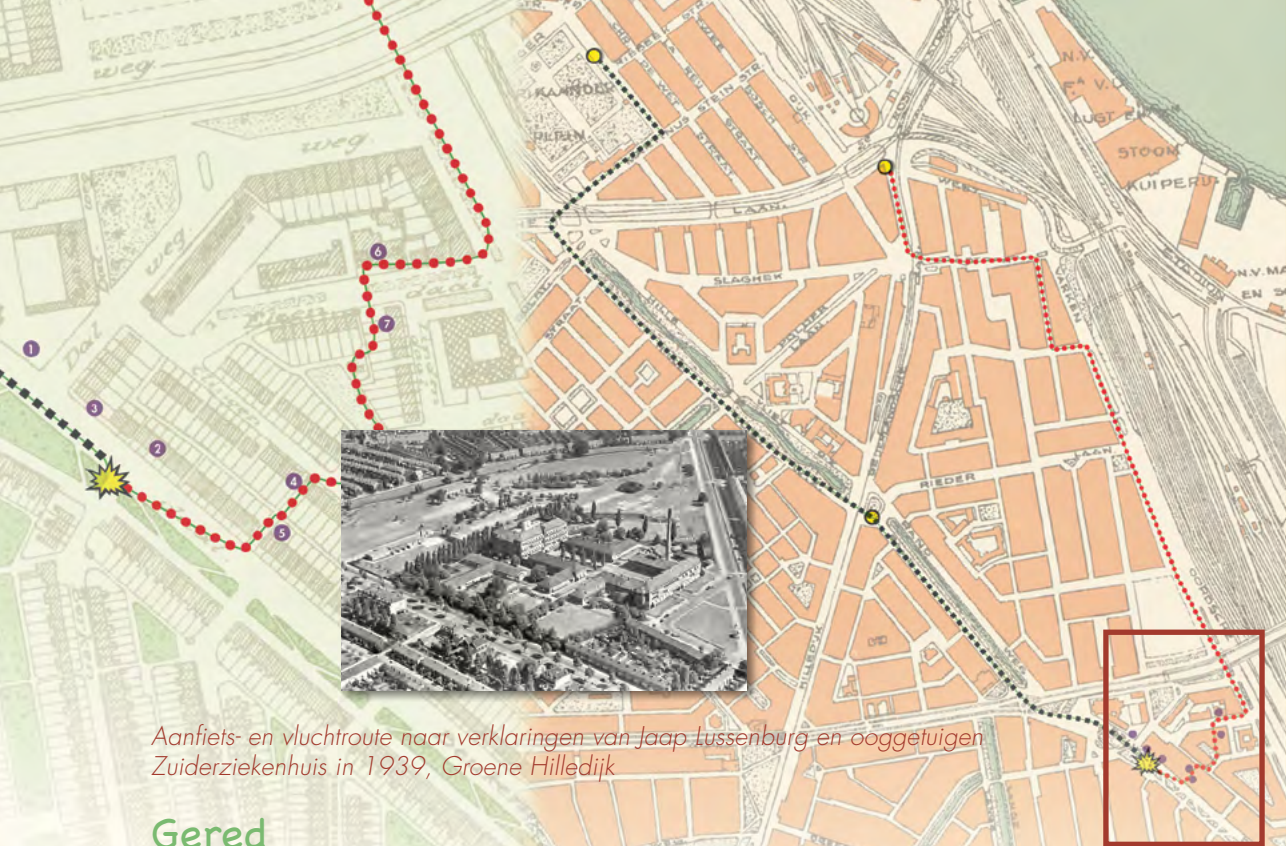
De plaatwerker Pieter Kooderings Clemens en zijn vrouw Johanna Henderica Leenders waren op 25 oktober 1939 in Rotterdam getrouwd en gingen wonen op het Grote Visserijplein. Daar werden ze slachtoffer van het bombardement. Ze verhuisden op 10 mei 1943 naar Rotterdam-Zuid en trokken in de woning op Lindendaal 3. De zwaargewonde Jaap Lussenburg stond op 18 september 1944 aan de achterdeur van hun woning.

Ze lieten hem binnen en verstopten hem in de kruipkelder achter de voordeur. Later gaven ze hem een jas, waarna hij verder vluchtte.

De lichamen van Van Duin, Den Hollander en Kwadijk waren na het vertrek van de Duitsers door omwonenden met lakens bedekt. 's Avonds werden ze met een ambulance naar het Zuiderziekenhuis gebracht.

Getroffen gebied in Rotterdam-West
Oostzijde Beukendaal 1951
Bon huishoudlinnen 'Oorlogsgetroffene'

Aanfiets- en vluchtroute naar verklaringen van Jaap Lussenburg en ooggetuigen Zuiderziekenhuis in 1939, Groene Hilledijk

Gered

In zijn verklaring voor de Stichting 1940-1945 noemde Lussenburg de episode in de Lindendaal niet, maar daarvan waren wel getuigen. Voor het vervolg van het verhaal zorgde Lussenburg zelf weer.

'Vanaf de Beukendaal ben ik toen via de West Varkenoordscheweg Beukelaarstraat naar de Beyerlandschelaan gelopen zo ver dat nog ging. Het was in die tijd omstreeks 12 uur 30 geworden toen ik bij café "Het Kruispunt" in elkaar zakte in het portiek. Mijn vader was daar aanwezig op dat moment. Hij kwam met de kastelein naar buiten en zagen toen een bloedbad. De kastelein en nog 2 klanten hebben mij toen via het café naar boven gebracht waar de kastelein woonde. Mijn vader was op dat moment zelf weer bijgekomen want bij het zien van mij in het portiek viel mijn vader flauw. Boven aangekomen hebben ze mij in een stoel gezet en mijn goed kapot geknipt. Nadat ze al het bloed zo goed mogelijk van mij hadden afgewassen, zagen ze de kogelgaten. Dit bleken er 8 te zijn. Een van de klanten was al om een dokter gegaan. Die na omstreeks 10 min. bij mij kwam en in kort zei, "daar is niets meer aan te doen". Ik was al die tijd weer goed bij mijn positieven. Dus u kunt u voorstellen wat dit voor mij betekende toen ik dat gezegde hoorde. De dokter zei dat er misschien nog één mogelijkheid was. Dan moest er een chirurg uit het ziekenhuis bij komen. Die dokter is weggegaan en na ongeveer 30 min. kwam er een chirurg, wat later Prof. Kooremans bleek te zijn wat er toen verder is gebeurd weet ik niet. Daar hij mij injecties gaf en ik bewusteloos raakte. 's Avonds laat ontwaakte ik uit de narcose en bleek helemaal in 't verband te zitten. Na een paar dagen ben ik vervoerd naar een goede kennis van me die in de Stieltjesstraat 12 woonde.'

Dr. P.J. Kooremans (1902-1981) was als chirurg verbonden aan het Zuiderziekenhuis en woonde aan de Groenezoom 254.

De voorgeschiedenis

Lussenburg had op 18 september 1944 niet zijn eerste confrontatie met de bezetter. Eerder al bracht hij enige tijd door in Duitse gevangenschap. Ook daarover schreef hij.

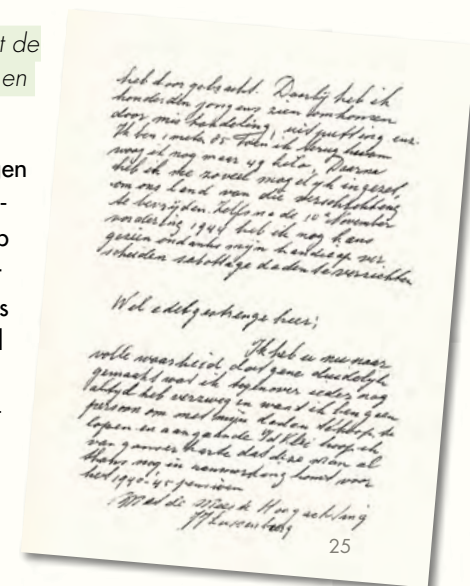
'Na een delict in Feb. 1942 ben ik in 't huis van bewaring in Rotterdam terecht gekomen en daarna veroordeeld tot een gevangenisstraf van 1 jaar en 6 mnd. Waarvan ik er, onder erbarmelijke omstandigheden ruim 13 mnd. van in het concentratiekamp Ommen en in Duitsland in de concentratiekampen Heerde en Wesseling heb doorgebracht. Daarbij heb ik honderden jongens zien omkomen door mishandeling, uitputting enz. Ik ben 1 meter 85. Toen ik terug kwam woog ik nog maar 49 kilo. Daarna heb ik me zoveel mogelijk ingezet, om ons land van die verschrikking te bevrijden. Zelfs na de 10e November vordering 1944 heb ik nog kans gezien ondanks mijn handicap verscheiden sabottagedaden te verrichten.'

Met 'de 10e November vordering 1944' doelde Lussenburg op de grote razzia van 10 en 11 november. Op 10 november werden in de buitenwijken alle mannen 'in den leeftijd van 17 t/m 40 jaar' opgepakt, een dag later in het centrum. Ongeveer 50.000 Rotterdamse mannen werden voor de arbeidsinzet naar Duitsland vervoerd. Lussenburg overleefde de oorlog, maar bleef zijn leven lang last houden van de gebeurtenissen.

'Na enige tijd ben ik toen weer in contact getreden met de eerder genoemde v/d Klei. Deze was totaal overstuur van het gebeurde op de Beukendaal. Hij vertelde mij dat hij onze medestrijders en vrienden nog had bezocht in 't ziekenhuis voor een laatste groet. Ik durf hierbij te beweren dat van de Klei en ik na dit verschrikkelijke gebeuren nooit meer de oude zijn geweest. Ik heb nu nog dat ik niet slapen kan omdat het dan dikwijls weer terugkomt. Mijn linkerhand kan ik niet meer goed gebruiken daar er een spier of een pees is doorgeschoten. Met deze handicap ben ik verder de oorlog doorgekomen. Daardoor, door die hele geschiedenis en ook wat er aan vooraf is gegaan ben ik totaal ontspoord. v/d Klei en ik en vele anderen die ook in de anonimiteit moesten blijven hebben vòòr deze geschiedenis verschillende malen sabotage en dergelijke gepleegd voor de ondergrondse. Ik herinner mij dat destijds de zelfde v/d Klei opgepakt is wegens een boterdiefstal uit een wagon van de Duitse wehrmacht. Hij heeft toen de straf aan dat delict verbonden alléén ondergaan en gezwezen over de anderen voor zo ver hij die kende. Nog 1 bijkomstigheid in 't kort vermeld. Wij hebben samen v/d Klei en ik terwijl er zware patrouillebewaking was toch nog kans gezien om uit de wagons verscheidene kisten met erekruisen te bemachtigen en in de Spoorweghaven te gooien.'

Over de periode in kamp Erica in Ommen en de martelingen die de gevangenen daar van Nederlandse bewakers moesten ondergaan, vertelde Lussenburg in een interview dat op 24 januari 1979 in het *Algemeen Dagblad* verscheen. Het maakte begrijpelijk dat Lussenburg na de oorlog totaal was 'ontspoord', zoals hij het zelf noemde. Hij werd een aantal malen veroordeeld en bracht tussen maart 1948 en juli 1969 bij elkaar een kleine tien jaar door in diverse gevangenissen. Hij overleed in 1983 in het Spaanse Benidorm.

Pagina 8 brief Jaap Lussenburg

Een nieuwe opzet van de herdenking

Het programma voor de herdenking in Tuindorp Vreewijk in 1987 ging nog volgens het oude procédé. Later dat jaar vergaderden de Commissie Herdenking 4 mei Rotterdam Linker-Maasoever en het 4-5 Comité Vreewijk gezamenlijk over de toekomst. Er bestonden diverse opties maar Vreewijk koos ervoor de herdenking zelf te organiseren. Voorzitter Joop Franken van de Commissie Herdenking 4 mei vond dat een goede zaak en belooft alle medewerking. Op Rotterdam-Zuid was één officiële dodenherdenking en die was op het Zuidplein bij het oorlogsmonument *De Vallende Ruiter* van Marino Marini. Om emotionele redenen was in het verleden besloten ook de dodenherdenking in Vreewijk te organiseren. Bij een volgende gezamenlijke vergadering deelde Franken mee, akkoord te gaan 'met het overdragen van de organisatie en de verantwoordelijkheid inzake de herdenking in Vreewijk. De Commissie zou zich bezighouden met het Zuidplein, het Comité met de Bongert.' En zo geschiedde.

In februari 1990 werd bekend, dat door de sloop van een groot deel van de woningen in de Oude Dalenwijk van Tuindorp Vreewijk in het kader van de stadsvernieuwing ook de tuinmuur waartegen het kruis stond zou verdwijnen. Het monument moest worden verplaatst. Verderop aan de Bongert waren een bloemenwinkel en een slagerij gevestigd. Het comité stelde als nieuwe plaats de blinde muur tegenover deze winkels voor. Kort voor de herdenking van 1990 was de verplaatsing gereed. Het blazen van de Last Post vormde dat jaar een nieuw element in de herdenking, die door steeds meer mensen werd bezocht. In 1992 werden de nieuwe woningen aan de Beukendaal opgeleverd en het monument kreeg een plaats naast de ingang van het ouderencomplex op de hoek van de Bongert en de Beukendaal.

Op 14 september 1992 werd voor het eerst over naamswijziging van het 4-5 mei Comité Vreewijk gesproken. In 1994 werd de nieuwe deelgemeente Feijenoord gesticht, waarvan Tuindorp Vreewijk deel ging uitmaken. In Feijenoord waren ongetwijfeld meer organisaties die zich bezighielden met de viering van 5 mei. Als nieuwe naam werd 4 mei Comité voorgesteld. Het werd uiteindelijk 4 mei Comité Vreewijk. Op 1 december 1992 ging een persbericht de deur uit over de naamswijziging.

In april 1996 deed zich een incident voor, wat het comité noopte een 'Open brief' de wereld in te sturen, want de verontwaardiging was groot.

'Het 4 mei comité Vreewijk heeft met grote afschuw kennis genomen van het vernielen van het herdenkingsmonument aan de Beukendaal. Het moeten wel zeer zieke geesten zijn die een plek schenden die voor zo velen een plek is om hun dierbaren te herdenken die zij tijdens de 2e wereldoorlog zijn kwijtgeraakt.'

Het comité zag hierin een relatie met de vreemdelingenhaat van rechtsextremisten. Behalve de verontwaardiging die de vernieling opriep, voelde het comité zich 'gesterkt in het idee dat de herdenking van de slachtoffers van een fascistisch regime geëerd' moesten blijven.

'Hoe vaker de herdenkingsplaats geschonden wordt hoe meer wij de strijd zullen aangaan. Wij dagen iedereen uit die de gedachten van extreem-rechts aanhangen met ons de strijd aan te gaan.'

Zoveel jaren na de oorlog moest de boodschap van herdenken worden vernieuwd en verbreed, zonder dat de oorspronkelijke betekenis verloren zou gaan. De traditie moest blijven, maar ook worden vernieuwd. Het betrekken van andere generaties en mensen met een migratie-achtergrond bij de herdenking was eerst niet gemakkelijk, maar hun aanwezigheid werd gemeengoed. Kort na de oorlog kwamen bij de herdenkingen vrijwel uitsluitend mensen uit het voormalig verzet samen. Bij het kruis lagen slechts enkele kransen. Dat groeide uit naar zo'n vijftien kransen en zeker 150 mensen in 2016. Het motto van het 4 mei Comité Vreewijk luidt dan:

'Vasthouden en verbreden van de betrokkenheid zonder verwatering van de oorspronkelijke betekenis.'

Een groot aantal mensen heeft zich vanaf 1984 ingezet voor het 4-5 mei Comité en het 4 mei Comité Vreewijk. Velen verlieten het comité, anderen sloten zich weer aan: Michiel Fokkens, mevrouw Berger, Toos Standaard-de Gier, Netty Engelman-van Herwaarden, Aat Velvis, Toos Josqui, Heiltje de Vos-Krul, Bram van de Haterd, Jo Dekker, Ger Frickus, Annie Hoesen, Wilma Krapman, René van der Voorn, Frans Balm, Inge Josqui, Edith Knops, Anna Tonnon, Nel Westerman, Clara Sies, Marit van der Riet, Sally Overdulve, Adriaan Zijlmans en Tony Visker.

Aat Velvis en Bram van de Haterd droegen tijdens de herdenkingen hun gedichten voor. Na het overlijden van Aat Velvis werd haar taak overgenomen door Netty Engelman, die zolang haar gezondheid het toeliet, één gedicht van Aat Velvis en een ander toepasselijk gedicht voordroeg.

4 mei herdenkingen door de jaren heen met *The last Post*, kransleggingen door ...

... verschillende groepen en bewoners, toespraken, gedichten, het Wilhelmus en koffie

'Deze herdenking is hard nodig...'

W aarschuwendende woorden zaterdag in Vreewijk bij de 51ste herdenking van de slachtoffers in de Tweede Wereldoorlog. 'Deze herdenking is hard nodig. Het wordt de laatste tijd weer steeds erger, de verdraagzaamheid is ver te zoeken', werd in een korte toespraak vooral gezegd. 'Het is te hopen dat er in de nabije toekomst eens vrede zal zijn'.

Na het blazen van de 'last post' namen de tientallen aanwezigen bij het herdenkingskruis op de hoek van de Beukendaal en de Bongert twee minuten stilte in acht. Daarna werden kransen gelegd door onder anderen Hans van den Brule en Jo van Oostes, s wijk. Na en zaaggen zij zingen bijeen Twee

Toos Standaard (lezend) met links Aat Velvis in 1996
Onder: Netty Engelman (l.) en Heiltje de Vos in 2004

Herdenken is ook vooruitzien!

Interview met Netty Engelman, d.d. 8 oktober 2015

Antoinette Henriette Emelia (Netty) Engelman, geboren Van Herwaarden, werd op 6 juli 1924 in Rotterdam geboren als dochter van de kraanmachinist Jan van Herwaarden en zijn vrouw Louise Stephanica Reek. Het echtpaar had drie kinderen; Netty was de middelste, haar broer Kees was ruim anderhalf jaar ouder. Ze had ook nog een (veel) jongere broer Jan, die in 1939 werd geboren. Netty groeide op in de Ebenhaëzerstraat, waar het echtpaar Van Herwaarden op de dag van hun trouwen op 15 februari 1922 op nummer 72B was gaan wonen.

Netty Engelman is sinds 1984 lid van het 4 mei comité Vreewijk, waarvoor zij werd gevraagd door Heiltje de Vos-Krul en Aat Velvis, de oprichters van het comité. Netty voelt zich om twee redenen betrokken bij het monumentje aan de Beukendaal. Zij woonde decennialang in Tuindorp Vreewijk en was tijdens de oorlog zelf lid van een verzetsgroep. Netty was lid van het Zuider Volkshuis op de Brink in Tuindorp Vreewijk, waar zij eerst op een meisjesclub en later op een gemengde club zat. Het Volkshuis was geen instelling op politieke of religieuze grondslag. Het humanisme was de drijvende kracht, waarin directrice Lucy Havelaar een voorname rol speelde.

Tijdens de oorlog werd zij benaderd door de huisschilder Johannes (Joop) Pronk. Joop Pronk was geboren in Delft en trouwde in 1928 met Geertje (Gerda) Boeijsmeer. Het echtpaar ging wonen op Overijsselsestraat 92. In 1929 werd hun zoon Johannes jr. geboren. Joop en Gerda Pronk waren bevriend met de ouders van Rosa Serlier, die ook lid was van het Zuider Volkshuis.

Joop Pronk benaderde Netty met de vraag of zij mensen kende met wie een verzetsgroepje kon worden gesticht. Die kende Netty wel. Met ongeveer tien vrienden van het Zuider

Volkshuis ging zij naar Joop Pronk in de Overijsselsestraat. Allen waren op dat moment ongeveer twintig jaar oud. Bijna wekelijks kwam de groep daar samen, besprak allerlei onderwerpen en luisterde naar Radio Oranje. Netty had de indruk dat Joop een communist was, maar heeft nooit ervaren dat hij hen probeerde te winnen voor zijn partij. Bij de metselaar Jan Herman in 't Veld op Kieffhoekstraat 29 hielp de groep met het drukken van ondergrondse krantjes als *De Vrije Pers* en *De Waarheid*, die zij daarna verspreidden. Soms brachten zij ook bonkaarten naar mensen die in contact stonden met onderduikers. De groep van het Zuider Volkshuis werd niet gedreven door een politieke overtuiging. Zij waren geen socialisten of communisten maar verzetten zich tegen de bezetters van hun land. Toen de joden werd verboden naar de bioscoop te gaan, gingen zij uit solidariteit ook niet meer, net zo min als met de tram. Ook die was verboden voor joden. De groep bestond naast Netty van Herwaarden uit Rosa Serlier van Langegeer 236, Nel Motz van Riederstraat 27, Lou Reedijk van Dordtsestraatweg 667A, Jaap van Maurik van Oostendamstraat 32, zoon van een politiemann, Joke van Bavel van Wolvepad 27, Jan Visser, de brandweerman Bok van Aalst, een In 't Veld en Dinie de Jong-Kooistra. Haar man Lou de Jong was in Vught gefusilleerd. Lou Reedijk schreef in 1999 een boek over de razzia van 1944 en zijn ervaringen in Duitsland.

De groep bestond uit nog twee mensen, van wie Netty de namen ontschoten zijn. Iedereen overleefde de oorlog, maar hoe het met die twee afliep, is onbekend. Na een avond bij Joop Pronk thuis waren zij na spertijd naar huis gelopen maar daar niet aangekomen. Nooit is meer iets van hen gehoord.

Hoewel er geen sabotagedaden werden gepleegd was het wel een spannende tijd voor Netty en haar vrienden. Eenmaal had zij het idee dat zij op straat werd gevolgd. Thuis heeft ze toen vliegensvlug de krantjes onder haar kleren vandaan gehaald. Haar moeder kreeg door wat er aan de hand was, werd ontzettend kwaad op haar en gooide de krantjes in de kachel. Met haar acties bracht zij volgens haar het hele gezin in gevaar. Eenmaal werd het stramien van krantjes drukken en verspreiden doorbroken toen zij samen met Rosa Serlier, de dochter van de timmerman Arie Serlier, Joop Pronk moest vergezellen naar Barendrecht, waar hij een pistool moest afleveren. Bij het passeren van een Duitse soldaat gaven zij Joop aan beide kanten een stevige arm, zeiden keurig 'Guten Abend' en liepen de vijand voorbij zonder te worden aangehouden. Hieruit leidde Netty af, dat Joop Pronk waarschijnlijk ook bij een andere verzetsgroep was betrokken, waar minder 'onschuldige' acties werden gevoerd.

Na de oorlog viel de groep uit elkaar. Alleen met Nel Motz, dochter van de graanwerker Theo Motz, bleef Netty bevriend. In 1947 trouwde zij met Marinus (Rien) Engelman (1920-2015). Het echtpaar Engelman kreeg vier kinderen: Ruut (1948), Ineke (1949), Marjolein (1960) en Marco (1964).

Na de trouwdag woonde het jonge paar in bij de moeder van Nel Motz in de Riederstraat. Vervolgens woonden zij op de Struitenweg, in de Grote Lindtstraat en tenslotte op Dreef 67 in Tuindorp Vreewijk.

Haar ervaringen tijdens de oorlog legden na de oorlog de basis voor Netty's lidmaatschap van het 4 mei comité.

Verdraagzaamheid

Vijftig jaren was er strijd
voor een rechtvaardige en vredige tijd.

Straks herdenken wij
weer met z'n allen, hen die
in veertig – vijfenveertig
zijn gevallen.

Toen hadden wij een doel
om voor te strijden,
de vijand, een fascist.
We dachten, als dit 'beest'
is overwonnen
er voor ons nageslacht
betere tijden zouden komen.
Helaas, het bleken dromen!

De wereld staat opnieuw in brand,
verwoesten niet alleen de steden,
maar ook de mens verliest in deze tijd
zijn waardigheid.

Als men de haat wil overwinnen
zal men toch eerst 'de wortel'
naar vrede moeten vinden.
Want 'de wortel' van alle kwaad
is toch die immense mensenhaat.
Of – heb ik het soms mis?
De duiven vliegen toch
ook dáár waar er oorlog is?

Aat Velvis

Herdenken

Al is het vijftig jaar geleden,
nog herdenken wij die dag
dat we oprecht hebben gestreden
tegen terreur en fascistisch gedrag.

De Nazi's wilden ons beheren,
de knoet dat was een harde wet.
Die wilden wij als volk niet vrezen,
en velen kwamen in verzet.

't Waren jaren van moedig strijden
tegen hongersnood en nood.
Wij moesten ons daarvan bevrijden
en riskeerden vaak de dood.

Door grote offers hebben wij gewonnen,
al bracht ons toch de vrede pijn.
Het is historie, niet verzonnen
het was het lot van jou en mij.

Laat het volk dat nooit vergeten
Er vielen velen om ons heen,
Het sluimert nog in ons geweten,
Maar zij stonden niet alleen!

Zij hebben ook voor ons gestreden,
voor recht en onafhankelijkheid.
Onder het Fascisme hebben wij geleden,
blijft dus waakzaam, ook in deze tijd!

Bram van de Haterd

Ik heb de oorlog niet meegemaakt

De Joden die vergast zijn
de verzetsmensen die vermoord zijn.
De soldaten die gesneuveld zijn
de mensen die omgekomen zijn
van honger en ellende.
Ik heb er niet één persoonlijk gekend.

Ik heb de oorlog niet meegemaakt.

Ik heb de bommen niet zien vallen.
Ik heb Rotterdam niet zien branden.
Ik heb de Duitsers niet zingend
binnen zien marcheren.
Ik heb de bevrijding niet meegemaakt.

Ik heb de oorlog niet meegemaakt.

Na de oorlog zeiden de mensen:
Dit mag nooit meer gebeuren!
Dit mag nooit worden vergeten!
Daarom staan wij hier, ook ik
en ik heb de oorlog niet meegemaakt!

Alleen,

Waarom bestaan er nog steeds racisten?
Waarom bestaat er een Centrum Partij?
Waarom worden er nog steeds mensen
gediscrimineerd naar geloof, huidskleur of ras?
Waarom worden er nog steeds volkeren vertrapt?

Dit mag nooit meer gebeuren!
Dit mag nooit worden vergeten!
Maar toch gebeurt het weer!
De oorlog was toch afgelopen?

Ik heb de oorlog toch niet meegemaakt?

Nú is het aan ons jongeren om te zorgen
dat het niet weer gebeurt!
Nú zijn wij de fakkeldragers.
Nú moeten wij strijden
tegen oorlog en Fascisme.
Nú moeten wij aan onze kinderen
doorgeven dat geweld nooit iets oplost!

Zodat onze kinderen kunnen zeggen:
"Ik heb nooit een oorlog meegemaakt"

Inge Josqui

Colofon

Deze publicatie is een uitgave van de Stichting 4 mei Comité Vreewijk en is mogelijk gemaakt dankzij financiële bijdragen van:

- Gemeente Rotterdam
- Stichting Havensteder/Platform Vreewijk
- Stichting Bevordering van Volkskracht/J.E. Jurriaanse Stichting
- G.Ph. Verhagen-Stichting
- Stichting Organisatie van Effectenhandelaren te Rotterdam (STOER)
- Van der Mandele Stichting

J.E. Jurriaanse Stichting

Tekst: Jan Oudenaarden ©2017

Concept, vormgeving en productie: IK vormgeving (Ina Kleijwegt) ©2017

Beeldredactie: Jan Oudenaarden en Ina Kleijwegt

Historisch beeldmateriaal: Joke de Heer-van Duin, Daan van der Wielen, André van Well, Museum-woning Tuindorp Vreewijk (Jan Haak), Rotterdammologisch Instituut, Stichting 4 mei comité Vreewijk, Stichting Havensteder, Stadsarchief Rotterdam

Fotografie: Theo de Man, Ina Kleijwegt, foto Aboutaleb: Jan van der Ploeg

Kaarten, basis: Gemeente Rotterdam/Stadsarchief

Kaarten, bewerking: IK vormgeving (Ina Kleijwegt)

Drukwerk en afwerking: Tuijtel

Oplage: 1000

April 2017

Met dank aan:

Nora Batenburg-Deijl, Wim den Boer, Henk Gaasbeek, Joke de Heer-van Duin, Aad Kok, Jan van Leeuwen, J. Lodder-Op den Brouw, Gerard Majoor, Albert Oosthoek, A.M. Overwater, J.A. van Tongerlo-Langbroek, Dick de Winter, parochie H. Kruisvinding en alle anderen die deze publicatie mogelijk hebben gemaakt.

In 2016 kreeg het 4 mei Comité Vreewijk de stichtingsvorm.

Bestuursleden van de Stichting 4 mei Comité Vreewijk zijn:

- Lydia Kramer-Blansjaar (voorzitter)
- Ellen van der Schalie (secretaris)
- Wim Jansen (penningmeester)
- Folkert Clemens Bregonje
- Netty Engelman-van Herwaarden
- Toos Standaard-de Gier
- Hans Verhoef

Voor informatie en reacties:

Stichting 4 mei Comité Vreewijk

Katendrechtsestraat 495, 3072 NS Rotterdam

tel.: 06 50 53 70 22, email: stichting4meicomitevreewijk@hotmail.com

Bij deze uitgave is er naar gestreefd de rechten met betrekking tot het beeldmateriaal volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen nadere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog wenden tot het Rotterdammologisch Instituut.

Aanfiets- en vluchtroute naar verklaringen van Jaap Lussenburg en ooggetuigen

Plaats executie in 1945 en 2017

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Het 4 mei Comité Vreewijk	5
Het monument	5
De herdenking	6
De executie	7
De ooggetuigen	6
Arie van Duin	10
De arrestatie	10
De Knokploeg Rotterdam-Zuid	12
De achtergronden	13
Het Komitee herdenking 4 mei, viering 5 mei, Vreewijk	15
De dodenherdenking	16
Arthur en Rosalinde Gilbert	17
De kritiek	18
De brochure	19
Wie waren zij?	20
Jaap Lussenburg	21
Het bombardement op Rotterdam-West	23
Gered	24
De voorgeschiedenis	25
Een nieuwe opzet van de herdenking	26
Interview met Netty Engelman	28
Drie gedichten bij de 4 mei herdenking	30
Colofon	32

Plaats executie in 1946 en 2017

deens binnenrak kwam
te voorschijn waarop
"Paul Hoffman") opdrac
alle weg ter plaatse
De bekende Hoffman pa
ver en schoot Verdwin
het hoofd met een nek
5. S. Ders sonden daar
naar wel met de gewer
De 2^e persoon die neerge
as kwaadik ook door
Het nekschot was niet
want kwaadik probeerde
te richten waarop hij
met de laars tegen de
drukt en nogmaals ach